

Черкасенко Спиридон Феодосійович

Життя та творчість

СПИРИДОН ФЕДОСІЙОВИЧ ЧЕРКАСЕНКО

1876 (24.12) — 1940 (7.02)

Ім'я Спиридона Феодосійовича Черкасенка, творчість якого пов'язана з нашим краєм, на десятки років випало з історії літературного процесу в Україні: його було зараховано, як і багатьох інших відомих письменників, до ворожого стану, до людей, які, за висловлюваннями радянських істориків літератури: "...зустріли Лютневу революцію під гаслами національного визволення, але Жовтневої революції не прийняли і опинилися в націоналістичному, антинародному таборі, а згодом—в еміграції" (Історія української літератури у 8 томах: Т. 6).

Та чи такої оцінки насправді заслуговує цей письменник? Сьогоднішні оновлюючі суспільні процеси в Україні радикально змінили ставлення до письменника-земляка. І промовистим свідченням цьому є видання 1990 року його вибраних творів у 2-х томах.

Спиридон Феодосійович Черкасенко народився 24 грудня 1876 року в містечку Новий Буг на Миколаївщині у селянській родині. Після закінчення учительської семінарії з 1895 року вчителював, зокрема на Лідіївських рудниках (сучасний Кіровський район міста Донецька). Тут Черкасенко познайомився з важкою працею шахтарів та їхньою боротьбою за економічні і політичні права, з життям інтелігенції. Перебуваючи на Донбасі, С. Черкасенко активно включився в літературний процес, виступаючи спочатку з віршами, а потім з оповіданнями і драматичними творами в українських журналах "Літературно-науковий вісник", "Нова громада", "Дзвін", в альманахах "Перша ластівка", "В неволі", "Терновий вінок".

З 1910 року письменник переїздить до Києва, працює в газеті "Рада", а пізніше — в журналі "Дзвін".

Творив письменник і в публіцистичному жанрі, друкуючи протягом 1912—1913 років у "Літературно-науковому віснику" свої статті.. На сторінках цього часопису вів публіцистичний розділ "З українського життя", в якому подавав численні факти соціального і національного антагонізму в тодішньому суспільстві.

1919 року поет виїздить до Австрії і Чехословаччини вивчати стан народної освіти і замовляти для української школи підручники. На Батьківщину він більше не повернувся. Деякий час працював в Ужгороді в місцевому театрі разом з Миколою Садовським. 1932 року за активне співробітництво з українською діаспорою Черкасенко змушений був під тиском влади покинути місто над Ужем і виїхати до Праги.

За кордоном поет продовжував літературну діяльність, видавши протягом 1919—1921 років три томи "Творів". У кінці 20-х років він написав кілька драматичних речей: віршовану трагедію "Коли народ мовчить" та історичну драму "Северин Наливайко", яка мала стати першою частиною задуманої; трилогії "Степ". С.

Черкасенко був автором роману у віршах "Еспанський кабальєро Дон Хуан і Розіта", близьким до сюжету, використаним Лесею Українкою у "Кам'яному господарі".

Слід відзначити, що відразу після революційних подій в Україні творчість С. Черкасенка не оцінювалась як ворожа. У трудових школах діти вчилися за складеною ним читанкою. А такі пісні на поезії С. Черкасенка, як "Тихо над річкою" і "Ой, чого ти, дубе" не сходили з репертуарів українських співаків та хорових капел.

Помер поет у Празі 7 лютого 1940 року, його поховали на Ольшанах, передмісті Праги. Поруч нього — могили відомих культурних діячів і поетів-емігрантів, зокрема, О. Олеся, С. Русової, В. Немировича-Данченка.

Помітне місце у творчості періоду перебування на Донбасі займала тема шахтарської праці. Тут, на Лідіївці, С. Черкасенко працював вчителем у школі. Тут він познайомився з робітниками, праця яких була надзвичайно небезпечна і важка. У цей час шахтарі вели важку боротьбу за поліпшення умов свого життя. На заводах і шахтах виникали революційні підпільні організації. Щоб краще уявити суспільно-політичну обстановку в краї, звернемось до історичних свідчень.

Заселення земель, що входять до сучасного Донецька, почалося давно, коли у верхів'ях річки Кальміусу, на її обох берегах, осідали зимівниками і хуторами козаки-запорожці.

Після знищення російським царатом Запорізької Січі силою влади у козаків відбирались земельні угіддя і "жалувались" російським офіцерським чинам та "благонадійній" частині козацької старшини. Жителі навколишніх сіл займалися переважно землеробством і скотарством. Після 1820 року, коли в Олександрівці (район теперішнього м. Донецька) було відкрито поклади кам'яного вугілля, стали з'являтися дрібні шахти. Після скасування кріпосного права почав створюватись новий промисловий район. У другій половині XIX століття у зв'язку з поразками Росії у Кримській війні і неможливістю покриття витрат власною казною на концесійних началах було допущено російським урядом іноземний капітал. І сюди полинув потік французьких, бельгійських, англійських і німецьких підприємців.

У 1892 році на землях поміщиці Горбачової з'являється невелика шахта, яка була названа ім'ям дочки засновника цієї шахти бельгійця О. Шена — "Лідія". Сюди під кінець XIX ст. і прибув на вчителювання молодий Спиридон Черкасенко. Якою ж була громадсько-політична обстановка в Юзівці на той час? В "Історії міст і сіл Української РСР: Донецька область" про це говориться:

"Наприкінці 1897 року організовано виступили металурги Юзівки, вимагаючи скорочення 12-годинного робочого дня. З першого січня 1898 року вони припинили роботу о 6-й годині вечора замість 7-ї, як було доти. Незважаючи на погрози адміністрації, у визначений час першими вийшли на заводське подвір'я робітники механічного цеху. До них приєдналися доменщики, сталевари, прокатники. Маса людей прорвалася на вулицю крізь поліцейський кордон. Управитель заводу змушений був оголосити, що з лютого 1898 року запроваджується 10,5-годинний робочий день".

Заворушення відбувались тоді на багатьох шахтах. Зокрема, на Лідіївському

руднику (так називалась шахта "Лідіївка") виникали революційні гуртки.

У музеї шахти зберігається копія одного документу початку ХХ століття, який прояснює політичну ситуацію в цьому районі Юзівки. Це донесення помічника начальника жандармського управління якогось Камінського про революційне звернення "До робітників", яке розповсюджувалось гірником шахти "Лідіївка". У доносі писалось:

"Пристав 3-го стана Бахмутского уезда за № 39 препроводил мне переписку. из которой усматривается, что из Лидиевского рудника были посланы несколько писем в различные места Могилевской губернии, причем в каждом конверте было вложено печатное преступное воззвание "К рабочим". Произведенным негласным расследованием добыты указания, что письма эти были отправлены рабочим угольного рудника Алексеем Мелешенковым.

Вследствие изложенного возбуждено мною дознание. в порядке 1035 ст. Уст. Угол. Судопр., по обвинению крестьянина Алексея Мелешенкова в преступлении, предусмотренном 129 ст. Угод. Улож., о чем доношу Вашему Высокоблагородию с представлением копии Лит. А., доставленного в Департамент Полиции по этому делу.

Ротмистр Каминский".

Таким чином, поет потрапив у вир класових суперечностей, що тоді охопили Донбас. Його спілкування з робітниками, роздуми про їхню долю наповнювали твори письменника. Проникливість С. Черкасенка в історичне тло тодішнього суспільства відзначали літературознавці. Один з них, С. Єфремов, писав: "Його оповідання (Черкасенка — О. В.) обіймають переважно одну сферу, — шахтарського життя і показують, що те життя він знає добре і вміє вибрати з нього типові постаті...". А сучасний критик О. Бабишкін відзначив наступність творчості Черкасенка в українській літературі: "...після оповідань Б. Грінченка й поезій М. Чернявського це перше повне й вагоме відтворення умов праці, душевного стану донецького шахтаря в українській літературі".

Тож давайте ознайомимося з творами С. Черкасенка про шахтарську працю, про життя у нашому краї на зламі століть.

З почуттям внутрішньої напруги і співчуттям до важкої підземної праці у вірші "Шахтарі" він писав:

Тихо у вогкій пітьмі
В шахті, на дні.
Стіни ридають німі,
Мокрі, брудні.
Буйними краплями піт
Очі сліпить,
Лампи смердючої гніт
Блима, чадить.

В поезії "У шахті" поет так передавав внутрішній стан гірника в умовах виснажливої праці під землею:

Мокро і темно, немов в домовині.

Випало кайло із рук.

Дихати важко, ломота у спині.

В голову болісний стук...

Чому став?

Не дрімай!

Бери кайло —

Довбай!

Думка єдина: спочити хвилину —

Сили нема довбонуть.

Добре б підняти та випростати
спину.

Свіжим повітрям дихнуть...

Підземна праця, яка часто ставала причиною смерті шахтарів, викликала в поета важкі асоціації:

Замість зірок золотих

Ночей і вроди, і принади.

В кутках далеких і страшних

Убогі блимають лампади —

Неначе шабаш свій мерці

Сюди збирались святкувати,

свої смердючі каганці

Де-де забули поховати...

("Під землею")

Гнітючий настрій, що супроводжує постійно працю шахтаря, вимагав якоїсь розради, забуття... Тому часто вуглекопи вдавались до горілки, щоб хоч на хвилинку забути свою важку долю. У вірші "Монолог" поет розкриває картину важкого сп'яніння шахтаря, його прагнення втекти від дійсності. Устами вуглекопа автор проголошує:

Горить, болить душа моя,

І серце все в огні.

В горілці горе утопить —

Нікому то не гріх...

Та не лише відчуття розпуки полонить душу шахтаря. Він підсвідомо здогадується, що існуючому становищу повинен прийти край.

Як вийде з голови

Колись той хміль, то навісні —

Заплачете і ви! —

кидає гірник в очі своїм визискувачам.

Як свідок могутніх шахтарських рухів С. Черкасенко розумів і підтримував прагнення робітництва до кращого життя, до свободи. У вірші "В царстві ночі" він так виразив ці ідеї:

Та в душі, з віків знебулій,
Ще ясніш горять огні.
І не зникли в млі минулій
Волі жданої пісні.
Виростають вільні крила...
Хто ж стримає нашу міць,
Коли в мури вільна сила
Вдарить громом блискавиць?!

До теми шахтарської праці звертався поет і коли вже перебував за межами України. В далекому закордонні, переосмислюючи свою участь в шахтарському русі в Україні, він згадував:

Я з вами жив...
На все життя
В моїй душі лишився спомин,
І в бурях шарпані чуття
Ще бережуть живий відгомін
Колись племінного буття.

Поет звертається подумки до шахтарів, своїх колишніх друзів, він хоче знати, чи здобули вони жадану свободу, за яку боролись протягом багатьох років:

Де ви тепер, мої брати,
Спрацьовані понурі друзі?
Чи ви знайшли кудю йти
В туманах марева ілюзій
До пожаданої мети?

Зміст цього твору не втрачає своєї актуальності і сьогодні, бо боротьба шахтарів за кращу долю не припиняється й досі. Шахтарські страйки і політичні мітинги, що розгорнулись на Донбасі у кінці 80-х років нашого століття, яскраво свідчать про це.

Твори письменника про наш край не обмежуються тільки віршами. Шахтарська земля постала і в малій прозі Спиридона Черкасенка. Літературознавець С. Єфремов на початку ХХ століття писав про зміст прозових творів С. Черкасенка: "Його оповідання обіймають переважно одну сферу — шахтарське життя — і показують, що те життя він знає добре і вміє вибрати з його типові постаті...". У цих творах письменник змальовував шахтарів, їхній побут, участь інтелігенції у громадському житті, а також зобразив дитячий світ шахтарських виселків. Безперечним новаторством в українській літературі став розвиток нашим земляком теми про тварин, які в його малих творах постають у внутрішніх почуттях, переживаннях. Наш земляк продовжив світову літературну традицію зображення внутрішнього світу тварин, їхню вірність людині.

Картини побуту шахтарських сімей, виробничі стосунки письменник розкрив в оповіданнях "Чорний блиск", "Чепуха", "Необережність", "П'яниця", "Ахметка", "Вони перемогли", "Блажчукове весілля", "Юдита". Тут вимальовується широка картина шахтарської дійсності, яка вже дихала революційним передгроззям. Так, в оповіданні

"Чорний блиск" автор розповідає про старого шахтаря діда Лавріна, який конячиною вивозить на поверхню з шахти породу. Виснажений у молоді роки працею під землею (він працював вибійником), цей чоловік фактично доживає на шахті свого віку. Одного разу, коли він відпочивав, перед ним у дрімоті проходить все його понуре трудове життя, пройняте чорним вугільним блиском, який упікся йому в мозок, свідомість, у його старече тіло... Під час одного з відпочинків на поверхні він замерзає, одержавши на останнє "щирі" слова привіту від штейгера:

— Та він замерз, чорт старий. Ей, хто там? Люде!.. Бач, не знайшов іншого місця пропасти, собака!..

Не менш трагічно закінчується інший життєвий випадок, зображений в оповіданні "Необережність". На очах у батька гине в шахті син: спочатку його привалило породу, з великими труднощами ще живого хлопця відкопують товариші. Батько кинувся до сина, і в цей момент рухнула покрівля... Коли ж старий Панас Литкін звернувся до інженера шахти за матеріальною допомогою у зв'язку зі смертю сина, той звинуватив старого в необережності і ніякої допомоги не надав.

Людська нетерпимість, невихованість дорослих і дітей розкрита автором в оповіданні "Ахметка". Тут ми спостерігаємо обмежений побутовими та соціальними забобонами світ мешканців шахтарського селища, куди прибуває на заробітки група чоловіків-татар. Як і в попередніх творах, розповідь автора пройнята глибоким проникненням у психологію людських стосунків, правдивим відтворенням життя робітників та їхніх дітей. Головний герой оповідання — татарин Ахметка, який приїздить на шахту і залишається там сам, бо його товариші, не витримавши тяжкої роботи та хвороб, змушені були повернутися додому. Ахметка ж не поїхав, бо вдома на його заробітки чекала хвора дружина і купа малих дітей.

Йдучи вулицею, він постійно чує образливі вигуки дітей, які до нього кричать:

— Ахметка! А кобилка лопаєш?.. тобто, їси конину... А шахтарі глузують з нього:

— Ех ти, татарин... — говорив хто-небудь з робітників, регочучи.

— Татарин і є...

— Невіра...

— Шахтарі говорять, що татарина немає душі... бо він "мухоїданин" — мусульманин.

Ахметка часто залишався без роботи, бо його ніхто не хоче брати в свою бригаду: він же нехристь. І тільки щасливий випадок та сміливість татарина допомагають йому вижити та змінити до себе ставлення гірничого оточення. Під час пожежі на шахті Ахметка допоміг врятувати шахтаря, але сам обгорів і вчадів. Оповідання закінчується оптимістично:

"Ахметка вже на другий день вийшов з лікарні. Йому дали роботу на шахті. Шахтарі більше не глузували з "невіри", а дітки сміливо ішли до рук і грались з ним.

Ахметка більше не журився".

У своїх творах про шахтарське життя С. Черкасенко не абсолютизує причини важкого соціального стану робітників, не бачить вини лише у діях багатіїв. Часто причиною трагічної долі стають не лише економічні умови життя, але й мораль героїв,

їхня соціальна поведінка ("Блажчукове весілля", "Тося" та ін.). І все ж письменник недвозначно вказує на панівні класи та політичний устрій Росії як головну причину народних страждань. В одному з оповідань ("Юдита") письменник реалістично передає настрій замучених роботою і безправ'ям шахтарів однієї з шахт Донбасу.

Криком душі можна назвати цей монолог шахтаря:

"Ми ненавидимо все, на що не дивилися, про що б не думали. Ми ненавидимо пишний степ по весні за те, що не про нас краса його, восени — що по нім вільно гуляє вітер, коли в нас, у колодязі, стіни. Ми ненавидимо небо, хоч у Бога давно вже не віримо, ненавидимо за те, що воно потрібне нам, бо без сього не було б куди посилати найстрашніші прокльони наші за наше існування. Ненавидимо хазяїна й інших ненавистю голодного, побитого пса, за те, що служимо їм. Ненавидимо себе, свою нікчемність, непотрібність самих до себе."

В цих рядках відчувається нелюдська ненависть, що пробуджується у серцях робітників чорного підземелля, відірваних від національних коренів свого народу, перетворених обставинами соціального буття у темну фізичну силу. Це могло б стати застереженням для власті імушим від надмірного визиску трударів. Але такі думки, не раз висловлювані у прямих протестах робітників, не змінювали становища: непоступливість господарів шахт і робітнича сліпа затятість призвели до страшної суспільної кризи, яка вилилась у криваві революційні події та ще кривавіші соціальні експерименти наступних десятиліть.

В оповіданнях "Маленький горбань", "Яма", "Безпритульні", "Великодня ніч", "Сашків кінець" перед читачем постають радості, втіхи і страждання дітей шахтарських селищ. Трагічною зображена письменником доля дитини а оповіданні "Великодня ніч". Тут розповідається про те, як у ніч перед паскою всі готуються йти до церкви, де ввечері пускатимуть ракети, відбуватиметься народне свято. В цю ніч силоміць до роботи ведуть хлопчика Сьомку. Штейгер його силою спускає в шахту і наказує пильнувати за машинами, які треба постійно змащувати мастилом... До півночі всі шахтарі вибрались на-гора випити горілки та подивитись пускання ракет. Залишився в шахті лише переляканий Сьомка. І от в страшній підземній тиші перед зором хлопчика попливли видіння і марева з легенд та переказів про нечисту силу, про страшного діда з зеленою бородою по коліна.

"Чвак-чвак... чвак-чвак, — раптом почулося з хідника.

Сьомка обмер... Серце йому дуже-дуже затіпалось й раптом боляче-боляче занило.

"Він", — блискавицею мигнула думка, але миттю погасла. Перед широко розплющеними очима вимальовувалася зелена, невиразна постать...

Серце забилося востаннє й стало, і тільки в ухах ще якусь мить лунало страшне:

"Чвак-чвак... чвак-чвак!..."

З темряви вийшов Опецьок — молодий буланний кінь, та його Сьомка вже не бачив, хоча очі й були широко розкриті — у нього розірвалось від страху малече серце..."

Дещо інакше звучить тема дитинства в оповіданні "Маленький горбань". У центрі твору доля маленького каліки Павлика, в якого немає батька, і він живе з матір'ю та

дідом. Він ласкавий, уважний до людей і природи. Під впливом материних казок формується його лагідний характер, а каліцтво робить уважним до чужого горя. Так, побачивши, як хлопці знаходять пташині гнізда, Павлик знищує хлопчачі позначки пташиних, рятуючи цим не одного пташеняти... Хлопці за це б'ють Павлика, знушаються над ним. Його жаліють мати, дідусь. Спільну мову хлопчик знаходить з дівчатками, з якими часто бавиться.

Як бачимо, проникливий погляд письменника помічає негаразди шахтарського суспільства не лише на рівні виробничо-побутових стосунків дорослих. Він всебічно досліджує причини негативних явищ, які виростають із дитячих стосунків, дитячого виховання.

В інших оповіданнях ("Яма", "Сашків кінець") ми зустрічаємо ті ж картини безрадісного життя шахтарів. Обидві розповіді закінчуються трагічно — смертю дітей з різних, але обумовлених соціальними причинами, умов.

Як уже відзначалося, одним із перших в українській літературі С. Черкасенко звернувся до зображення психологічного стану тварин: вони страждають, мовчки спостерігають за людською зневагою до себе, розкриваються у своїй поведінці як активні діючі особи. Треба сказати, що до середини минулого століття більшість навіть вчених людей вважала, що тваринний світ існує за своїми законами, далеко відмінними від людських. Багатьом здавалася образливою думка, що людина і тварина єдині за своїм походженням. І тільки висунення Ч. Дарвіном ідеї про спільність причин появи на землі людини і тварини значно змінило такі уявлення. Різко стало змінюватись ставлення людства до "братів наших менших", і в першу чергу це виявилось у художній літературі, у творах Л. Толстого ("Холстомер"), А. Чехова ("Каштанка"), Е. Сетон-Томпсона ("Розповіді про тварин") та ін.

В оповіданнях С. Черкасенка "Воронько" та "Безпритульні" поруч з людьми тонким словесним пензлем змальовує художник страждання і загибель тварин. Це не лише привертає нашу увагу до їхньої долі, але й примушує замислитись над причинами людської жорстокості, над необхідністю бути милосерднішими.

В оповіданні "Воронько" письменником розкрита трагічна доля коня, який ще молодим лошаком був спущений людьми до підземелля шахти. Тут він втратив здоров'я від постійної вологи. Люди ж відплатили йому за багаторічну працю невдячністю: його хворого і вже непотрібного підняли на поверхню. Від довгого перебування у темряві на денному світлі кінь осліп... Про стан Воронька, його переживання ми знаємо не лише зі слів автора і наглядача конюха Архипа. Волею авторської уяви ми проникаємо у думки тварини, у її оцінки того, що з нею відбувається... Твір кличе людей бути уважнішими до чужих страждань. Бо ми живемо в одному світі, разом і під одним сонцем.

Близьким за тематичною спрямованістю до "Воронька" є оповідання "Безпритульні". Тут автор продовжує паралельно відтворювати життя людини, безбаченка хлопчика Китьки (Микити), і собаки Кудли, цуценята якої гинуть під час повені. Проникливо-гуманний погляд письменника на життя викликає у читача

співпереживання. Страждання тварин і людей від жорстокості чи неувagi інших людей доповнюють невеселу картину шахтарського краю.

В ряді своїх оповідань письменник звертається до зображення інтелігенції шахтарських селищ. Героями цих творів є інженери, штейгери, вчителі, професійні революціонери. Досліджуючи донецьке суспільство, автор дотально вивчає і цей прошарок суспільства, причетних до гірничого життя. Інколи інтелігенти зображуються людьми глибоких, проникливих, часто ліричних почуттів. Вони трагічно відчують невідповідність суспільного життя і краси степової української природи (образ штейгера в оповіданні "Весна"). Гострим, навіть авантюрним сюжетом позначено ряд оповідань із життя інтелігентів-революціонерів. Так, в оповіданнях "Лаборантка" і "Що сильніш" розповідається про вбивство революціонерами визискувача шахтарів штейгера і військового офіцера, що прибув усмиряти шахтарський бунт. Треба відзначити, що ідея революційної боротьби, крайні революційні методи щодо зміни державного ладу не сприймаються в оповіданнях як щось необхідне і неминуче у розв'язанні соціальних протиріч. Автор прагне об'єктивно проаналізувати мораль і настрої революціонерів, не прикрашаючи їхньої часто жертвовної долі. Бо, врешті-решт, письменницький витвір не керівництво до суспільних дій, а художня література.

Канонізація революційних діячів відбулася в літературі дещо пізніше, вже за радянського часу, коли кривавий революційний терор було беззастережно визнано єдино правильним шляхом соціального визволення трудящих.

Оригінальним майстром слова виявив себе С. Черкасенко й у драматичному жанрі. Бурхливе життя у шахтарському краї вимагало від письменника творів з активною дією і позицією героїв. Саме такими стали етюд "Повинен", драма на п'ять дій "Хуртовина" і поетична драма "Казка старого млина".

Перші дві речі написані автором під впливом гострих революційних подій на Донбасі у 1905—1907 роках. Письменник глибоко, переконливо передає обстановку на шахтах: доведений до відчаю трудовий люд змушений був взятись за зброю. В етюді "Повинен" — невеличкому драматичному творі — розповідається про загибель під час розстрілу страйкуючих робітників молодого шахтаря. Глибоко вражає невідворотна переконаність юнака у боротьбі з існуючим ладом. Навіть загроза смерті не зупиняє його.

У драмі "Хуртовина" письменник широко розгортає картини життя шахтарів, основної верстви населення, інтелігенції. П'єса розкриває обстановку у революційний час, дає відповідь: чому суспільство дійшло до трагічної ситуації, коли тільки пролита кров може вгамувати пристрасті... Це, перш за все, нестримна жадоба багатих шахтовласників до збагачення за рахунок визиску шахтарів. Так, майбутній зять хазяїна Тарана, управитель шахти Голубицький, проголошує на адресу робітництва: "...наш шахтар не тільки має на хліб, а й на горілку, і це шкідливо одбивається на самих шахтарях, а також на підприємстві. Од сього і вибрики всякі..." Нерозуміння, а швидше всього небажання розуміти проблеми простого трудового люду призводять до вбивства

робітниками хазяїна шахти і спалення маєтку.

Отже, С.Черкасенко прагне підійти до соціальних проблем шахтарського суспільства з різних сторін, прагнучи об'єктивності в оцінках явищ, неупередженості у висновках.

У "Казці старого млина" письменник залишається відданим реалістичному зображенню життя, але відчутним стає його прагнення до узагальнюючих, філософських мотивів, образів-символів.

Місцем дії у драмі є широкий південно-український степ, напередодні і під час його освоєння підприємцями. Тут автор скористався власними враженнями від баченого в дитинстві південноукраїнського степу, а також використав історію перетворення донецького дикого поля в промисловий шахтарський край. Критики свого часу відмічали вплив на С. Черкасенка "Лісової пісні" Лесі Українки. Як і геніальна поетеса, Черкасенко ставить філософську проблему єдності людини і природи, притягує увагу суспільства до екологічної загрози у промислових центрах.

Відтворює письменник тут і мотив гострої боротьби між робітниками і панством. Та тут не дається відповідь, як повинно змінитись суспільство на краще. Програма революціонерів Подорожного та Сусанни не розкривається до кінця, вона виглядає часом утопічною. Але перед нами художній твір, а не рецепти до перетворення людських взаємин.

Завершуючи розмову про творчість письменника-земляка Спиридона Черкасенка, відзначимо, що він розширив межі українського художнього слова зображенням у віршованому, прозовому і драматичному жанрах одного із своєрідних регіонів України — Донеччини. Наш промисловий край постав у проникливому слові письменника із жорстоких сцен, людських страждань, із гострих конфліктів між шахтарями і хазяями-визискувачами. Слово письменника-земляка кликало любити людей і тварин, цінувати і берегти красу донецького краю. Він стояв на сторожі справедливості і був гордий з того;

Я — вгорі, я на дзвіниці!

Я—на варті. — стережу!

Серце маю я із криці,

Як ударю — розбуду

(В.Оліфіренко)